

Introducció

Es pot considerar que l'aparició d'aquest cinquè número de *Catalan Historical Review* representa la consolidació d'una revista que té ja un lustre d'existència. Durant més de sis anys, no han escatimat esforços il·lusionats a aquesta empresa els col·laboradors i el consell de redacció. En el present número s'han continuat seguint les mateixes pautes que en els números anteriors, presentant balanços actuals de grans temes de la història dels Països Catalans en tots els seus aspectes i èpoques.

Els quatre segles de dominació musulmana a la Catalunya meridional i occidental —la denominada Catalunya Nova— i els més de cinc que durà a les Illes Balears i a les terres valencianes hi han deixat la petja de la cultura d'al-Àndalus —el nom àrab d'Hispania— a la toponímia, als sistemes de regadiu, a les restes arqueològiques i al patrimoni arquitectònic. Per això, el tema de la cultura islàmica medieval als actuals Països Catalans ocupa el primer article d'aquest número de la nostra revista. Les successives fragmentacions polítiques de l'Espanya musulmana, amb la seva plasmació a la seva perifèria mediterrània, i les reunificacions temporals d'al-Àndalus amb intervencions nord-africanes afectaren poc la xarxa dels nuclis rurals, dotats de sistemes d'aprofitament de l'aigua que en minimitzaven els riscos de mancança. Enfront de la tesi que donava prioritat al poder centralitzat en l'organització, per exemple de l'Horta de València, avui es considera que cal invertir l'ordre i que l'estabilitat i la prosperitat depenien de la gestió de les comunitats pageses amb una relació que era poc més que fiscal amb el poder regional o amb un altre de més extens a la Península.

El comerç internacional de catalans, mallorquins i valencians des del segle XIII fins al XV disposa d'una historiografia molt abundant i de qualitat que en el segon article d'aquest número ha estat sintetitzada d'una manera molt completa, un esforç que no s'havia realitzat fins ara. Se segueix l'evolució de les diverses àrees comercials, de les mercaderies, de les rutes i de la presència a cadascuna dels mercaders catalans, mallorquins i valencians. El tema és tan ample i complex que s'ha deixat per a un futur article de la nostra revista parlar del marc jurídic i les institucions creades al voltant d'aquell comerç.

Resta clara la importància que tingué el gran comerç internacional català dels darrers segles medievals i també es palesa que hi incidí poc la davallada demogràfica i financera de la segona meitat del segle XIV, de manera que el declivi d'aquest comerç no es produí fins a l'impacte de la ruïnosa Guerra Civil catalana de 1462 a 1472, conflicte que no afectà, però, ni el comerç valencià ni el mallorquí. En el tombant del segle XIV al XV, el conjunt dels súbdits de parla catalana dels reis de la Corona d'Aragó ocupaven, per

exemple, el tercer lloc a Beirut, no gaire lluny de venecians i genovesos. També eren presents a Alexandria, Xipre i Rodos. El comerç amb el nord d'Àfrica i el Pròxim Orient, en competència amb els mercaders italians, fou molt actiu malgrat les prohibicions dels papes de Roma, les guerres i el cors. A mitjan segle XIV, els mallorquins arribaven a les Canàries i els catalans a Flandes. L'augment extraordinari de les relacions comercials amb els ports atlàntics, que es registra a la fi del segle XV, contradiu la tesi de la manca d'empenta dels comerciants catalans que Jaume Vicens Vives els atribuïa en aquella època.

La industrialització del segle XIX, tot i el seu caràcter de novetat total i de ruptura amb el passat, tingué arreu uns antecedents en el segle XVIII, que en alguns casos es feren malbé i no donaren pas a la revolució industrial i en altres, com en el de Catalunya, precediren la mecanització amb la màquina de vapor i el sistema fabril. Aquesta etapa prèvia s'ha denominat protoindustrial o preindustrial i és l'objecte del tercer article que es publica en aquest número. Els salts d'aigua movien molins drapers i paperers i fargues, on es forjaven objectes metàl·lics. En el segle XVIII, la difusió i el perfeccionament d'aquestes instal·lacions van anar paral·lels a la invenció de màquines encara manuals que multiplicaren la productivitat de la manufactura tèxtil tant a Catalunya com a Anglaterra. D'aquells antics molins, en queda algun en funcionament, com el convertit en museu del paper a la població de Capellades. El paper d'alta qualitat que produïa —i continua produint— tenia consumidors d'una diversitat de mercats llunyans. La manufactura d'indianes (teixits estampats de cotó) a Barcelona amb la concentració d'operaris en tallers s'ha considerat durant molt de temps la portadora de la modernització. Però ara s'està donant tota la importància deguda al dinamisme de la xarxa de les ciutats mitjanes, lluny de la capital, amb manufactures diverses de tipus tradicional. Noves actituds culturals i mentals predisposaven a aprofitar les oportunitats econòmiques tant al camp com a la ciutat, tant al comerç com a les manufactures. L'aprofitament de noves tècniques i de nous productes per a mercats llunyans dels locals s'inicià al segle XVI i tingué un pes evident a la Catalunya central. Els inicis són, per tant, força anteriors a tot allò estudiat per al segle XVIII. No sembla que l'enriquiment dels uns arruïnés els altres. La pluriocupació i la complementarietat de les activitats agrícoles i manufactureres permetien superar conjuntures adverses.

Amb Àngel Guimerà comença el teatre català modern. Obres seves, escrites fa més d'un segle, continuen sent representades. Els seus personatges assoliren de seguida la categoria de símbols i diverses obres de Guimerà foren

molt aviat traduïdes a altres llengües, signe evident de la seva qualitat, però també de la maduresa a la qual estava arribant la literatura en llengua catalana de la Renaixença. Guimerà va ser un catalanista irreductible i radical. Això no va dificultar que mantingués relacions sovintejades amb el món teatral madrileny, tal com es destaca en l'article que a la seva figura i obra es dedica en aquest número de la nostra revista. Guimerà no arribà a fer el pas a la política de partits i es mantingué en un terreny previ i més genèric, sense el desgast que aquesta intervenció li hauria suposat i en la qual no encaixava el seu caràcter.

A l'anarquisme a Catalunya, se li va dedicar un article en un número anterior de *Catalan Historical Review*. I ja es va advertir aleshores que la complexitat i l'abundància de la bibliografia existent ens obligaven a dividir el tema en dos articles, un de primer que s'aturava al tercer decenni del segle xx i un de segon que s'anunciava per a un altre número i que tractaria dels anys trenta del segle xx, quan la notorietat de l'anarquisme, sobretot als Països Catalans però també a la resta d'Espanya, atragué l'atenció i la curiositat de la resta del món arran del paper que els anarquistes tingueren en la revolució desencadenada amb l'esclat de la Guerra Civil de 1936 a 1939. Aquí es destaca l'heterogeneïtat morfològica —que no ideològica, però sí tàctica— d'un moviment constituït per grups d'afinitat amb dedicació no sols sindical sinó també cultural, dotats de gran autonomia però lligats per una coordinació que multiplicava la seva capacitat d'influència damunt la central sindical dominant a Catalunya i al País Valencià als anys trenta del segle XX, la CNT, la majoria dels afiliats a la qual no eren anarquistes. Aquesta autonomia local dels grups anarquistes els dotava d'una gran capacitat de resistència, però dificultava la unitat de moviments en moments crítics, sobretot per a les aventures insurreccionals que tingueren lloc entre 1932 i 1933.

Després de refer-se de la dissolució a la qual l'havia sotmès la dictadura del general Primo de Rivera, la CNT conegué uns anys accidentats, durant els quals les escissions, expulsions i abandonaments, juntament amb el mal resultat de diversos intents de revolta, feren retrocedir la seva quota d'afiliats entre la classe obrera abans del gran creixement de l'estiu revolucionari de 1936. Però, a partir d'aleshores, la CNT va haver de comptar amb la presència de la UGT, la sindical de significació socialista, que a Catalunya superava l'anèmia que venia patint de sempre, mentre que al País Valencià veia reforçada la seva influència. Després d'haver protagonitzat revoltes estèrils contra la República el 1932 i el 1933, els anarquistes prengueren les armes contra el cop militar a Barcelona i a València el juliol de 1936, formaren milícies que marxaren a Aragó i patrulles de control a la rereguarda. Quan tingué lloc la prova del 19 de juliol de 1936, els anarquistes tenien a Barcelona una organització capaç de fer front als militars aixecats contra la República a Barcelona i a València; però si les forces de l'ordre públic no haguessin estat al costat de les autoritats democràtiques, poc haurien pogut fer, tal com ho demostra el cas de Saragossa, un altre nucli llibertari que fou liquidat. El

col·lapse de l'Estat i l'atomització del poder que es produïren a continuació afavoriren l'auge dels anarquistes, però no arribaren a constituir una alternativa a les institucions republicanes i aviat acabaren integrant-s'hi. Però ni els anarquistes formaven un partit polític ni la sindical que dirigien en podia ser un equivalent.

Els anarquistes no foren els únics responsables dels excessos de la repressió incontrolada, però la seva aparent hegemonia en els primers mesos de la Guerra Civil va fer que se'ls hi associés. Els anarquistes es trobaren servint la causa republicana com a consellers de la Generalitat de Catalunya i com a ministres del Govern de la República presidit pel socialista Largo Caballero. Les seves responsabilitats a les empreses col·lectivitzades i al poder polític a tots els nivells els implicaven en el procés de reconstrucció del poder estatal, que la guerra semblava exigir. Poc contribueix a la comprensió dels fets continuar furgant en la contradicció d'aquells enemics de tota forma d'estat que es trobaven participant en el seu poder. Totes les forces patien contradiccions, encara que les dels anarquistes potser eren superiors. El fet és que una organització de masses com la CNT no podia continuar gaire temps amb un peu al govern i un altre a l'oposició, en el context d'una guerra que la República començava a perdre, i menys encara si tenien al davant uns comunistes sotmesos a les consignes estalinistes de l'època. Els anarquistes estaven condemnats a enfrontar-se a la prova de força del maig de 1937 a Barcelona —una guerra civil dins la guerra civil—, ja que pretenien conservar les parcel·les de poder que mantenien com a pròpies a les patrulles de control, als telèfons, als transports i a determinats passos fronterers. Això contradeïa la reconstrucció d'un poder polític unificat, del qual els anarcosindicalistes formaren part fins al final de la Guerra Civil, fins i tot després de deixar els governs de la República i de la Generalitat de Catalunya el 1937 després del maig i malgrat la detenció d'alguns anarquistes que s'havien oposat al procés d'integració i que eren acusats de crims durant els primers mesos de la revolució. Fins i tot després de la desfeta de 1939, els anarquistes arrossegarien el llast de la polèmica entre aquells qui volien treure les conclusions d'una col·laboració governamental que aprovaven i els qui la consideraven un error i una contradicció amb el propi ideari. Malgrat que els anarquistes estigueren molt vinculats a la col·lectivització de gran part de l'aparell productiu i de distribució, no foren els únics implicats en aquest procés de transformació. Aquest és un tema al qual volem dedicar un altre article en un número futur de la nostra revista.

L'article sobre els llibertaris que apareix en aquest número va ser redactat coincidint amb el centenari de la fundació a Barcelona de la CNT i abans de l'aparició de la síntesi de Josep Termes —*Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)*— que ha resultat ser la darrera publicació d'aquest historiador que ens va deixar el setembre de 2011 i al qual dediquem un record aquí tant per una vella amistat com per la seva categoria intel·lectual, que li valgué, fa poc, el Premi d'Honor de les Lle-

tres Catalanes. El llibre esmentat és la recapitulació de tota la seva trajectòria d'historiador.

A la coberta es reproduïx el detall central del *Retaule de Sant Jordi*, obra de Pere Niçard, datada el 1468 i pertanyent al Museu Diocesà de Mallorca. Representa el port de la Ciutat de Mallorca, encara que sense pretendre reproduir la realitat del lloc. No obstant això, constitueix un testimoni de l'activitat mercantil i marinera dels països de parla catalana en el segle xv. Els bastaixos descarreguen mercaderies portades en barques a la platja, on es poden veure diversos personatges i fins i tot dos que lluiten amb espases. Aquest paisatge amb figures apareix al fons, entre Sant Jordi a cavall matant el drac i la princesa a la qual salva, que està de genolls i en actitud orant.

L'estiu de 2011, sense que tinguéssim temps de parlar-ne en el número de l'any, morí Joan Vernet, membre emi-

nent de l'Institut d'Estudis Catalans i arabista de gran prestigi, al qual dediquem aquí una necrològica. Dolors Bramon ha ocupat el seu lloc de membre de número a l'IEC i de membre del consell assessor de *Catalan Historical Review*. Amb ella es podrà comptar per a temes relacionats amb el món islàmic, un àmbit que amb raó atreu cada vegada més l'atenció dels països europeus i especialment dels del Mediterrani. En aquest mateix any, també hem de lamentar la desaparició de l'historiador Géza Alföldy, membre corresponent de la secció des de 1996 i un dels grans epigrafistes dels segles XX i XXI i un renovador de la història social de l'imperi romà. S'hi inclouen les notes necrològiques de les seves obres.

ALBERT BALCELLS
Editor